

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG IRODALMI ÉLETE

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG háború utáni, immár közel két évtizedes irodalmi életéről mérleget készíteni: sürgető kötelesség és hasznos feladat. Egyfelől kész eredményeket könyvelhetünk el, másfelől élő folyamatokat figyelhetünk meg, a félmúlt és a jelen olyan folyamatait, amelyeknek irányát, értékét és erejét inkább csak latolhatjuk, de csalhatatlanul föl nem mérhetjük. A jelen irodalomtörténéskének munkája elsősorban leíró és csak másodsorban lehet értékelő. Ki látja ma tisztán, hogy a holnap mit fog értékül elismerni?

Két főkérdésre óhajtunk választ adni. Az egyik az, hogy minő hely illeti meg az erdélyi irodalmat az egyetemes magyar irodalmon belül, a másik, hogy az erdélyi magyarság megmaradásában és további életküzdelseiben milyen szerepet tölt be az irodalom. Mindkét kérdésre csak az erdélyi irodalomnak, tágabb értelemben a mai Erdély szellemi életének alapos megvizsgálása után adhatnánk kimerítő választ. Beszámolóink csupán az irodalom szűkebb területére szorítkozik s csak érinti az erdélyi magyar tudományos élet, sajtó és könyvkiadás szerepét; de így is eligazít a fenti kérdésekben.

1918 ELŐTT ERDÉLYI irodalomról beszélni nem igen lehetett. Az Erdélyből elszármazott írók a magyar irodalom nagy egységében olvadtak fel és azt erdélyi színekkel csak ritkán árnyalták. Hiába írta Ady egy jövőt sejtő, szomorú órájában „egy ismeretlen Corvin-kódex margójára“ Erdély ébresztőjét — a sikoltó szó nem talált visszhangra. A dualizmus korának Magyarországa a nemzeti egység keresésében nem tűrt külön színeket. A hagyomány tálán fővárosi szellem a polgáriasság gyors fejlődésében megfélekedezik a vidék gazdag tradícióiról és „kozmpolita“ lelkületével teljesen háttérbe szorítja azokat. Pedig Erdélynek és a magyar vidék nem egy nagy városának megvolt még a maga évszázados szellemi öröksége. A dualizmus kora előtt ezek a partikuláris hajlandóságok még elevenen éltek, de a centralizmus korában lassanként átalakulnak és alkalmazkodnak az egységet kereső új magyar polgári világ eszményeihez. Az erdélyi városok gyors fejlődése, különösen az 1900-as években, rohamosan végét veti a régi hagyományoknak. Ha lett volna ennek a kornak egy új Apor Pétere, sajtó szívvel írhatta volna meg a huszadik század „Metamorphosis Transylvaniae“-ját.

Pedig a decentralizációnak már a háború előtt is komoly lehetőségei voltak Erdélyben. Kolozsvár tudományos világa, Marosvásárhely intellektualizmusa és Várad élénk szellemi élete a századforduló első tizedében gazdag ígéretekkel biztatott. Nem véletlen, hogy a modern magyar irodalom gyökerei éppen Nagyváradon erednek. Valamikor innen indult ki a „Holnap“ gárdája, a „Nyugat“-mozgalom közvetlen őse. Budapest mellett 1867 után is Kolozsvár marad a magyarság második tudományos központja. E tekintetben Erdély fővárosa továbbra is megőrizni igyekezett többszázados dicső múltját. De a tudomány mellett irodalma inkább visszafejlődött. Komoly és művészi értelemben vett szépirodalom nem tud gyökeret verni Erdélyben. A ma már közel 80 éves Erdélyi Irodalmi Társaság inkább tudósokat, mint írókat választott tagjai közé. A Kemény Zsigmond-Társaság, a Szigligeti-, Kölcsey- és Arany János-Társaságok szintén nem tudtak lehetőséget nyújtani a decentralizáció számára. Szerepük kimerült az irodalom és tudomány népszerűsítésében, egyszerűen közvetítő szerepet játszottak a közönség és az irodalom között. A háború előtti erdélyi irodalmi próbálkozások egymásután szűnnek meg, így Kovács Dezső értékes lapja: az „Erdélyi Lapok“, de hasonló sorsra jut a későbbi „Erdélyi Figyelő“, a „Haladás“ és az „Új Erdély“ is. Ez utóbbiak már a „Nyugat“ forradalmiságát próbálják művészeti téren érvényesíteni, egyelőre sikertelenül. Egyedül az „Erdélyi Szemle“ él tovább a háború előtti kezdeményezések közül. A háborút megelőző évek legfőbb jelentőségű irodalmi csoportosulásai, az „Erdélyi Lapok“-at kivéve, már mind Ady Endre szellemében történtek. Ezeket a kezdeményezéseket tekinthetjük a háború utáni erdélyi irodalom közvetlen őseinek. Nemcsak azért, mert Ady hatását tükrözik vissza, hanem azért is, mert ez a nemzedék veszi át 1918 után Erdély irodalmi életének vezetését.

A mai Erdély írói, fellépésüket tekintve, négy nemzedékre oszlanak. A legidősebb generáció tagjai: Kovács Dezső, Gyalui Farkas, Szabolcska Mihály, Jékey Aladár és Sebesi Samu már a nyolcvanas években lépnek fel és működésük a háborúig jórészt le is zajlik. A megváltozott időkben sem irodalmi eszméikkel, sem közéleti tevékenységükkel nem tudnak döntő hatást gyakorolni az új erdélyi irodalom kialakulására. Helyettük az erdélyi irodalom megszervezését az akkori harmincévesek veszik át, akik teljesen a modern magyar irodalom formai és eszmei forradalmiságát tették magukévá. Ez a második nemzedék adja a mai erdélyi irodalom gerincét, eszmei világát és nagyjában ez áll az erdélyi irodalmi élet vezető helyein. Reményik Sándor, Kós Károly, Berde Mária, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő és a többiek mind 1910 és 1916 között lépnek először szépirodalmi alkotásaikkal a nyilvánosság elé. A harmadik írói nemzedék a „Tizenegyek“ című antológiával jelentkezik. Legismertebb egyéniségei: Tamási Áron, Kacsó Sándor, Kemény János báró, Finta Zoltán, Balázs Ferenc és Maksay Albert. Eszmevilágban az előbbihez csatlakozik de már jobban föl tudja ismerni a kisebbségi élet realitásait. Ez a harmadik nemzedék is az egyetemes magyar kultúrán nevelkedett, tanulóéveik az impériumváltás előtti időkre

esnek, írói kialakulásukat azonban csupán a harmincas évektől számíthatjuk. A legújabb íronemzedék, amelyiknek első nyilvánosság elé lépése az 1931-ben megjelent „Új arcvonal“ és az 1930. évben napvilágot látott „Új Erdélyi Antológia“ volt, már a változott új idők jegyét hordja magán. Ismertebb tagjai Wass Albert gróf, Kis Jenő, Szemlér Ferenc, Abafáy Gusztáv, Kovács József, Nagy István, Szilágyi András stb. Ezek a fiatalok úgyszólván gyermekkorukban kerültek a román impérium alá, nevelésük részben vagy egészben másnemű, mint az előbbieké; a magyar irodalom iránti érdeklődésük szorosan a kisebbségi élettel kapcsolatos. Igazában az új idők ifjúsága ez, mert hiszen a múltat közvetlen tapasztalatból nem ismerte, de annál több érzéket mutat a jelen problémái iránt és az előbbi három nemzedék sokban romantikus irodalomszemléletével szemben inkább a realizmus felé hajlik. Művészi kialakulásról ennél a nemzedéknél még nem beszélhetünk. Mondanunk sem kell, hogy e négy írói nemzedéket nem választják el egymástól merev ellentétek; a különbségek inkább csak az életkörülményeiktől kialakított látásmódban mutatkoznak.

Erdély írói lázas öskeresésükben eleinte vissza-visszakalandoztak a múltba, de Petelei Istvánon túl közvetlen kapcsolatokat nem lehetett kimutatni. A Petelei előtti idők nagy erdélyi kultúrszervezőinek és íróinak emléke már csak a szakemberek tudatában él, közvetlen hatásuk felolvadt az irodalom központosító törekvéseiben. A Bód Péterek, a Teleki Sámuelek és az Aranka Györgyök kezdeményezései, a XVIII. század végének és a XIX. század elejének bátor kultúrharcai rég elfelejtődtek már. A XVIII. század nagy könyvtáralapítóinak emlékét, a századvég felvilágosodást hirdető enciklopédistáinak szellemét, a francia irodalomért rajongó főurat, az első állandó magyar színházat megteremtő kultúrhősöket és az „Amerikai utazás“ szerzőjének kultúrprogramját kevesen ismerték, műveik és alkotásaik nem váltak szerves részeivé a különben erős fejlődésnek induló erdélyi magyar művelődésnek. A jelentős kultúrintézmények, mint az Erdélyi Múzeum és a később megalakult Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület tovább élnek, de munkájukból hiányzik az európai látás, a kultúrpolitikai áttekintés és az erdélyi magyarság nagy tömegeivel való reális életkapcsolat. Nem csoda, hogy az Erdély sorsáért igazán aggódók 1867 után számtalanszor mutattak rá, de mindhiába, az erdélyi hagyományok pusztulására.

Az új élet az erdélyi irodalomban a lírával kezdődött el. Éveken át a lírai termelés vezet és az 1918 utáni kisebbségi élet első művészi hitvallását szintén a líra adja meg. Mindjárt a sorsfordulatkor, a magyarságra nézve oly tragikus napokban veszi kezébe a tollat az ismeretlen Ady-tanítvány, a „halott Patroklosz“ egyik legelső védelmezője, Áprily Lajos. Az akkor még ismeretlen enyedi költő a tragédiák viharai elől a havasok tetőin vonul meg és itt döbben rá az erdélyi sorsra. Tekintetével átöleli a messze elterülő völgyeket, hegycsúcsokat és falvakat s kiejti a titokzatos szót, amely művészi és politikai programmá válik: „Erdély“. Reményik Sándor allegóriái még az új viszonyokba bele nem tört és a múltat visszasíró erdélyi magyar-

ság fájdmát verik vissza. Ők ketten kezdik kialakítani azt a transylvan-ideológiát, amelyet később a Helikon is zászlajára tűz. Mellettük aztán újabb és újabb nevek tűnnek fel. Olykor még az idősebb nemzedék költői is megszólalnak: a Petőfi és Arany hagyományait követő Szabolcska Mihály és az Adyt nagyrabecsülő, nagyságát előre megsejtő Jékey Aladár. Mindketten megérik Erdély nagy átalakulását, de már az új helyzet követelte magatartás kialakításában nincsen szerepük; a régi irodalmi szemléletet képviselik, az új erdélyi irodalom nem belőlük indult ki.

1918-ban az S. Nagy László által még 1914-ben alapított „Erdélyi Szemle“ körül csoportosulnak szinte kivétel nélkül az erdélyi írók. A határon sokáig sem könyv, sem lap nem jöhetett át, de Erdély a saját erejéből megteremti mindkettőt. A régi lapok közül kevés marad meg, annál több az új kezdeményezés. 1924-ig több mint 300 különféle időszaki folyóirat és lap jelent meg magyar nyelven Erdélyben. Az 1936-os esztendőben pedig egyedül Kolozsvárt 80 magyarnyelvű lap és folyóirat látott napvilágot. A sajtónak döntő szerepe van a kisebbségi irodalom és a politika kialakításában. Kazinczy korához hasonlóan, a lapok kezdetben mindenkit méltányolnak, aki Erdélyben ír. A nagy irodalmi termelési láznak igazi hajtóereje a magyar nyelv és a magyar írás szeretete. De árnyoldala, hogy ez a szeretet meghonosítja a dilettantizmust és az esztétikai szempontokat egyre inkább háttérbe szorítja. Mindenki író akar lenni: az orvos, az újságíró, a tanár és a diák, hivatlanul is az irodalom zászlajához szegődnek. Az erdélyi irodalom e hőskorának értékes jellemvonása az a határozott és bátor sorsvállalás, amely az írókat és híveiket jellemzi. Programokat állítanak fel, irányokat védnek és támadnak, lelkesednek és lelkesítenek. Ezekben az években rengeteg lap születik, sok könyv jelenik meg Erdélyben. A legfontosabb tényező azonban, a közönség gyéren jelentkezik. Az erdélyi magyar olvasó inkább a világirodalom és a modern magyar irodalom klasszikusait olvassa, mint saját íróit. Az erdélyi olvasókat meg kellett hódítani. Ez a feladat nem volt könnyű és igazában csak akkor sikerült, amidőn az erdélyi irodalom erkölcsi és anyagi sikerei eloszlatták a kételkedők kishitűségét. Ezt az erőfeszítést mutatja be Berde Mária kitűnő regénye: a „Szentségvivők“. Az író kettős fronton küzd. Meg kell birkóznia a külső nehézségeken kívül saját népe közönyével is. Író és közönség akkor találhatnak először egymásra, amikor hat író merész vállalkozásában megszületik az „Erdélyi Szépmíves Céh“. Eleinte két lap áll egymással szemben: a „Pásztortűz“ és a radikális szellemű „Napkelet“. Később, a „Napkelet“ megszűnésével, az irodalmi ellentétek is elsimulnak.

Mint minden irodalom, úgy az erdélyi is, első feladatának tekintette a programadást és a mítoszteremtést. Legvitatottabb program-pont volt az erdélyiség fogalma. A Reményik, Aprily és Kós Károly által felállított költői transylvanista programot már kezdetben is sokan támadták úgy Erdélyben, mint Magyarországon. Erdélyben az európaiság hirdetői szálltak szembe az általuk „romantikusnak“ bélyegzett transylvanista programmal, Magyarországon az irodalom

kettészakadásától féltek. Húsz esztendő alatt több ízben kitört az erdélyiség körüli vita és a két tábor igazában sohasem tudta e tekintetben megérteni egymást. Legújabbán Szemlér Ferenc a fiatal írók nevében támadta a transylvanizmust, de cikkét Kós Károly erős kritika tárgyává tette, természetesen a maga transylvanista szemszögéből. A fiatal írónemzedék közül többen Szemlér tanulmányának szellemében szóltak hozzá az erdélyiség vitatott kérdéséhez, az idősebbek viszont inkább Kós Károly tételét tették magukévá. Elvi fontosságú az a megnyilatkozás, amelynek Szenczei László adott hangot, kifejtve az erdélyi realizmus álláspontját. A fiatalok nagy többsége Szenczei szerint el akarja vetni az idősebb nemzedék „romantikus” álláspontját és azt hirdeti, hogy az irodalomnak az erdélyi valóságot kell bemutatnia. A harc tehát nem dőlt el és a tüze valószínűleg még sokszor fog fellobbanni, ha Erdély írói meggyőződésüket és költői programjukat követni akarják.

AZ ÚJ ERDÉLYI IRODALOM első fejezete 1926 körül ér véget. Ez időben záródnak le a nagy világnézeti ellentétek és irodalmi harcok. Egyelőre létrejön a kisebbségi írók közös frontja, ami mögött a nemzeti és népi alapon való összefogás akarata rejlett. A Helikon megalakulása és a Szépmíves Céh megindulása jelzik a további fejlődést. Az erdélyi irodalom kialakulásában, mint említettük, a lírikusoké az elsőség. Reményik és Áprűy mellett Olosz Lajos, Bartalis János, Tompa László, Szentimrei Jenő, Walter Gyula, Bárd Oszkár, Berde Mária és Sípos Domokos teszik népszerűvé a lírát. A szabadverselés, bár eleinte divatos, Bartalis Jánostól és Szentimrei Jenőtől eltekintve, nem tud gyökeret verni. A lírikusok szellemi őse Ady. Belőle próbálják megmagyarázni a transylvanizmust az erdélyiség hívei.

A líra mellett az elbeszélés is jelentkezik. Az erdélyi regény még csak a kritikusok és titkos regényírók álma, de az elbeszélés már út a regényhez, iskola, amely a regényírásra nevel. A műfaj régebbi képviselői: Kovács Dezső és Sebesi Samu újból írnak még, de egyre kevesebbet. A közönség tetszését különösen Kovács Dezső diáktörténetei, dickensi modora nyerik meg. A békeévek boldog diákéletének rajzait tükrözik vissza Kovács Dezső elbeszélései. Miként Adyt a lírikusok, úgy tisztelik Peteleit az elbeszélők Erdélyben. Mindkettőben őszüket látják, műveik, saját irodalmi felfogásuk igazolását. Petelei turgenyevi világa, rég elfelejtett elbeszélései feltámadnak halottaikból és újból kiadásra kerülnek, de sajnos ezúttal sem jutnak el a nagy olvasórétegek tudatába. Már ekkor az elbeszélésben éppúgy, mint később a regényben két irány uralkodik: a népies és a városi. Az előző a faluhoz fordul és a népet tartja az erdélyi magyarság legnagyobb valóságának, az utóbbi témáit az erdélyi városok társadalmi életéből meríti. Sajnos, az elmúlt idők irodalomszemlélete mindkét irány követőin erősen meglátszik. Új színt csupán a székely írók tudnak az erdélyi elbeszélésbe hozni. Jókai és Mikszáth hagyománya a legtöbb erdélyi elbeszélő kibontakozását megakadályozza. Balogh Endre, Gyaliay Domokos, Makkai Sándor, Szentimrei Jenő, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Szántó György, Tamási Áron és Nyirő József éppúgy

elbeszéléseket írnak, mint Tabéry Géza, Berde Mária, Sipos Domokos és Kós Károly. De legtöbben már arról álmodnak, hogy megszülethessék az erdélyi regényirodalom is, amelyik majd szárnyakat fog adni gondolataiknak. Ez az álom néhány év alatt valósággá vált.

Tabéry Géza az első a regényírók közül, aki Budapesten is komoly sikert arat. Eleinte elbeszélésekben, később regényben dolgozza fel a Bolyaiak tragédiáját. A „Szarvasbika“ sikere felbátorítja a többi erdélyi elbeszélőt is. Gulácsy Irén a „Fekete völegények“-kel még nagyobb sikert arat, de kezdik megismerni Gyallay elbeszélései mellett Tamási Áront és Nyirő Józsefet is. Tamási Áron „Lélekindulás“-a és Nyirő József „Jézusfaragó ember“-e, ha nem is aratnak nagy közönségsikert, a tiszta irodalmiság híveit már megnyerik. Tőlük várják határon innen és túl a nagy erdélyi regények megszületését. Mindketten stílusreformátorok, de stílusrobbantó és új stílust teremteni vágyó akarataik nem jár teljes sikerrel. Évek hosszú sora után közülük a stílus tisztasága dolgában Tamási Áron válik ki és bár regényeivel is komoly sikereket arat, mindvégig ő marad az erdélyi elbeszélés reprezentánsa. Mint kiváló elbeszélőt meg kell említenünk a korán elhunyt Balogh Endrét, a „Hajótöröttek“ szerzőjét. Az ugyancsak korán elhunyt Sipos Domokos is hagyott hátra az „Istenem, hol vagy?“ című kötetében néhány figyelemreméltó elbeszélést. Az erdélyi dráma még gyermekcipőben jár. Hiába hirdetett ismételten pályázatot a kolozsvári színház igazgatója, Janovics Jenő, a drámaírás csak a legutóbbi években kezd megindulni.

Az 1919-től 1926-ig terjedő években férfivá nőtt az az írónemzedék, amely a legválságosabb időkben indult és a lírán és elbeszélésen keresztül jutott el a regényhez.

Az erdélyi regényirodalom fellendülése elsősorban az Erdélyi Szépművészeti Céhnek köszönhető. Ez a vállalat 12 éves működése alatt közel 100 kötet erdélyi regény megjelenését tette lehetővé. Hogy ez a nagy irodalmi termelés lehetségessé váljon, szükség volt az írók közötti ellentétek elsimítására és a közönség megszervezésére. Ezt a munkát a Kemény János báró kezdeményezésével 1926 nyarán Marosvécsen összegyűlt írók végezték el. Azóta minden évben összeül az erdélyi írók parlamentje, hogy szavát hallatva irányítsa Erdély szellemi életét. A Helikon megteremtésében és az ellentétek elsimításában Kuncz Aladár diplomáciai tehetsége járt elől. Az új eszme, ami az addig különböző világfelfogású és egymással sokszor mereven szembenálló írókat összetartotta, a tiszta művészet elve volt. A Helikon irodalmi hitvallása szerint az irodalomból ki kell zárni az irányzatosságot, tiszta irodalmat kell adni, világnézetek feletti, az örök humanum eszményeit tükröző irodalmat, amiből „hangosan csendüljön ki az ember dallama“. A humanista alapelv mellett helyet talált a Helikon ideológiájában a transylvanizmus is. De sem az európaiság, sem a transylvanizmus hirdetői nem voltak teljesen megelégedve a létrejött egységgel, az új eszmék eleinte több oldalon is támadókra találtak. A székelyek, élükön Benedek Elekkel, Tamási Áronnal, Szentmaréi Jenővel és Nyirő Józseffel bejárták Erdélyt és egy radikálisabb, szókimondóbb irodalompolitikát hirdetnek. A „Korunk“ pedig bal-

oldali szempontból támadta a Helikon irodalmi célkitűzéseit. A „Napkelet“ megszűnése után az egykori radikális írók a „Korunk“ köré csoportosultak. Ezekben az években Kolozsvár átveszi az erdélyi magyarság szellemi vezetését. Erdély fővárosa hosszú időn át az írók, kiadók és lapvállalkozók Mekkája. Az 1917-től 1937-ig terjedő években az Erdélyben kiadott öt és fél ezer magyar könyv közül több mint kétezer itt jelent meg. A lapoknak pedig csaknem egyharmada Kolozsvárt látott napvilágot.

A Helikon megszületése után a líra és az elbeszélés teljesen háttérbe szorul és a regény veszi át egyeduralmát. Három regénytípus uralkodik: a falusi, a városi és a történeti regény. Mindhárom már elbeszélés formájában megvolt. Az első kettő részben a jelen, részben a közelmúlt problémáiba nyúl, az utóbbi a jelen szemén át nézi a múltat. A népies regények közül Tamási és Nyirő munkái válnak ki, mellettük Gulácsy Irén és Berde Mária írnak falusi tárgyú regényeket. A városi társadalmi regény sokkal több problémát ölel fel, hiszen a városi ember élete bonyolultabb, mint a falusié. A városi magyarság új elhelyezkedése, a szociális kérdések, a román és a magyar együttélés és végül a szerelem nyújtja a témaváltozatokat. Ha tárgyuknál fogva legtöbbször nem erdélyiek is a városi regények, művészileg nem egy értékes problémával találkozunk köztük. Ligeti Ernő, Szántó György, Kádár Imre, Kemény János, Kisbán Miklós, Károly Sándor és elsősorban Karácsony Benő regényei említendők itt. Ebből a csoportból kiválnak azok a regények, amelyek a háború és a fogság élményeit dolgozták fel. Markovics Rodion „Szibériai gamizon“-ja és Kuncz Aladár „Fekete kolostorba már világsikerhez jutnak, bár ez nem csupán mondanivalóik őszinteségének köszönhető, hanem annak is, hogy elsőkül dolgozzák fel a háború milliokat érintő élményeit. A harmadik és a legnagyobb: a történelmi regények csoportja. E tekintetben Erdély olyan irodalmi divatot indított el, mely részben a felvidéki, részben a magyarországi szépirodalomra is hatást gyakorolt. A történeti regények írói leginkább Erdély múltját dolgozták fel. Legjelentősebb alkotásai: Gyallay: „Vaskenyéren“, Gulácsy: „Fekete völgyek“, Tabéry: „Szarvasbika“ és „Vértorony“, Nyirő József: „Sibói bölény“, Kós Károly: „Országépítő“, Makkai: „Ördögszekér“, „Sárga vihar“, „Táltos király“ és „Magyarok csillaga“ című regényei.

Ami e kor tudományos törekvéseit illeti, megállapításaink — sajnos — nagyon kedvezőtlenek. Tudósaink a megváltozott körülmények hatása alatt lemondanak egyelőre a húszas évek nagy követelményéről: a magyar egyetemről és terveiket az erdélyi lehetőségek szűk kereteihez szabják. Ha valahol, úgy itt mutatkoznak meg leginkább a repatriálás és a kivándorlás súlyos következményei. Intézmények hiányában nemcsak a természettudomány, hanem a legtöbb humanistatudomány is elsorvad. A legnemzetibb tudományszakoknak, a magyar történelemnek, nyelvészetnek, irodalomnak, művelődés- és művészettörténetnek mindössze néhány szerény művelője van. A tudományos élet központja az „Erdélyi Múzeum“. A Múzeum Egyesület évi népszerűsítő előadásai és vándorgyűlései igyekeznek

pótolni a legszükségesebb hiányokat. A legutóbb (1937 augusztusában) Udvarhelyt tartott vándorgyűlés azt mutatja, hogy a szaktudományok iránti érdeklődést a szélesebb olvasórétegekben is fel lehetne kelteni.

1928 KÖRÜL LÉP ELŐSZÖR az erdélyi magyar élet küzdőterére az ifjúság. 1919 és 1926 között az Erdélyben középiskolát végzett magyar fiatalság nagy része Magyarországra ment tanulmányai folytatására. 1926 után e helyzet kezd megváltozni, mind többen és többen maradnak otthon és rövid néhány esztendő alatt 100-ról 1300-ra emelkedik a kolozsvári egyetem magyar hallgatóinak száma. Az egyetemi fiatalság között hamarosan megindult a szellemi szervezkedés is. Egyesületek alakulnak, cikkek, tanulmányok jelennek meg, lapok keletkeznek, mind azzal a céllal, hogy ennek az új fiatalságnak életakarát tükrözzék vissza. Figyelemreméltó, hogy míg a háború utáni fiatal erdélyi magyar intelligencia érdeklődése inkább irodalmi, addig ennek az új ifjúságnak már társadalmi érdeklődése van és ez az irodalmat háttérbe szorítja. A mai erdélyi fiataloknak főproblémái az erdélyi falu, a szövetkezeti mozgalom és a kisebbségi élet gazdasági megszervezése.

Az ifjúság szellemi mozgalmainak első nagy eredménye az 1930-ban megindult „Erdélyi Fiatalok“ című folyóirat. Az utóbbi esztendők során felekezeti különbség nélkül e köré a lap köré csoportosult az erdélyi ifjúság legjava. Az „Erdélyi Fiatalok“ irodalmi és faluszemináriumi adták meg az ideológiai alapját az új erdélyi ifjúságnak. Néhány évvel az „Erdélyi Fiatalok“ megalakulása után konzervatív programmal „Hitel“ címen új ifjúsági folyóirat jelenik meg és azóta ez a két folyóirat fejezi ki az erdélyi ifjúság kettős arculatát. Az irodalmi érdeklődés kielégítésére látott napvilágot 1931-ben az „Új Arcvonal“ című antológia és alakult meg 1932-ben az erdélyi fiatal írók „Ády Endre Társaság“-a. Ugyancsak az ifjúság feleledő irodalmi érdeklődését bizonyítja az 1937-ben megjelent „Új Erdélyi Antológia“, ahol elsőnek mutatkoznak be a harmadik nemzedék írói. A legutóbbi évek ifjúsági életében megnyilatkozó és erősödő irodalmi érdeklődés mintegy ellenhatása a harmincas évek társadalomtudományi és politikai beállítottságának. A világrámlatok hatása alatt 1928 és 1935 között az erdélyi ifjúság nagyrésze két táborra szakadt, a „Sarló“ hatása alatt megszülető erdélyi baloldali ifjúságra és az 1933 körüli fellépő jobboldali magyar ifjúságra. Éveken át dúlt a harc az ifjúság különböző frakciói között, de a gazdasági válság és a közös kisebbségi élet mégis csak felkeltette a különböző csoportokban az egymásrautaltság vágyát és szükségét. Ez a szükséglet oly elemi erővel tört előre és szorította háttérbe a világnézeti, vallási és személyi harcokat, hogy végül is sikert aratott a ma már mindenki előtt ismert „Vásárhelyi találkozón“. A „Vásárhelyi találkozó“ felállította a kisebbségi élet kódexét, azaz azt az erkölcsi magatartást, amelyet az erdélyi magyarság nagy kérdéseiben mindenkinek tanúsítania kell. Utat mutatott, de egyúttal régi ellentéteket is lezárt, olyan magas eszményeket tűzött ki, melyek évtizedeken át vezethetik az erdélyi fiatalságot népi és nemzeti törekvéseinek megvalósítása felé.

A fiatalok közül a következőket említhetjük meg, mint akik komoly ígéretei a kisebbségi szellemi életnek. Irodalmi téren: Szenczei László, Szemlér Ferenc, Kováts József, Kovács István, Katona Jenő, Dsida Jenő, Bözödi György, Flórián Tibor, Kiss Jenő, Szabédi László, Méliusz József, Bányai László, Salamon Ernő, Varró Dezső. Tudományos téren: Szabó Béla, Abafáy Gusztáv, Mikó Imre, Balogh Edgár, László Dezső, Bíró Sándor, Vita Zsigmond, Jancsó Béla, Albrecht Dezső, Venczel József, Kéki Béla, Bíró József.

Néhány szóval meg kell emlékeznünk az erdélyi magyar irodalom halottairól is. Azokról, akik hazajöttek és az erdélyi kisebbségi sors vállalásában, az erdélyi anyaföldért folytatott küzdelemben az élen jártak. Benedek Elek és Kuncz Aladár voltak az elsők; egyik élete alkonyán, a másik a fogságban megtört életkedvvel, de hazajött és hűséges maradt Erdélyhez a koporsóig. A halott Jékey Aladárt, Balogh Endrét, Kovács Dezsőt és a korán elhunyt Sipos Domokost említjük meg, mint az ébredő erdélyi irodalom egykori derék munkásait.

Már a legfiatalabbaknak is vannak halottaik. Rövid egy esztendő leforgása alatt három értékes fiatal tehetséget temettünk el. Első volt Balázs Ferenc unitárius pap, aki a „Zöld árvíz“ című regényében megmutatta az elméleti társadalomszervezés erdélyi lehetőségeit; élete példájával pedig a gyakorlati megvalósítás módjaira mutatott rá. Kovács István a legjobb fiatal lírikusok egyike, Kováts József pedig a regényírás komoly ígérete volt.

A halottakon kívül voltak más veszteségei is az erdélyi irodalomnak. Az utóbbi években egyre többen hagyták itt Erdély földjét. Bartalis János mellett Áprily Lajos, Nagy Emma, Gulácsy Irén, majd Makkai Sándor távoztak Erdélyből. Az itthonmaradottak fájdalmasan vették tudomásul eltávozásukat, de a kisebbségi harcot nem adták fel.

A hűszeszendős erdélyi irodalom mérlege — a heroikus küzdelmek és súlyos megpróbáltatások ellenére — sem kedvezőtlen. Hűsz esztendő alatt öt és fél ezer magyar könyv jelent meg Erdély területén; ebből majdnem másfélezer könyv szépirodalmi tárgyú. Két évtizeddel ezelőtt alig volt még néhány író, aki az író névre valóban érdemes volt. Ma szépszámú neves erdélyi íróra hivatkozhatunk. Hűsz évvel ezelőtt az erdélyi irodalom még csak „jámbor szándék“, néhány jóakarató kezdő nagyotakarása volt, ma élő valóság. Az impériumváltozás kezdetén nem volt sem erdélyi folyóirat, sem könyvkiadóvállalat és főként nem volt erdélyi könyvet olvasó közönség. Ma mindez van. De ha általános szempontból, az egész modern magyar irodalom szemszögéből vizsgáljuk is az erdélyi irodalmat, úgyis megállapíthatjuk annak nagy jelentőségét. Az erdélyi irodalom szerves továbbörökítője a modern magyar irodalom értékes hagyományainak. A szemléletmód az irodalmi formák és eszmék tekintetében nem forradalmi, de határozottan modern és a régi meg új irodalom között igazi „hídverést“ jelent. A líra területén Erdély költői tovább viszik Ady szimbolizmusát és népszerűsítik a modern magyar irodalom költői nyelvét. A regény terén a fogságregények mellett az egész magyar irodalomban uralkodóvá teszik Erdély írói a történeti regényt. A székely írók pedig a modern népiességet juttatják diadalra határokon innen és túl. Az erdélyi

dráma még gyermekcipőkben jár, de Kos Károly, Tamási Áron, Nyirő József, Karácsony Benő darabjai azt mutatják, hogy ezen a téren is komoly eredményeket várhatunk.

Az erdélyi irodalom húsz esztendejéből azonban azt a tapasztalatot is levonhatjuk, hogy az nem akart és nem tudott minden életkérdésünkre választ adni. Azok tehát, akik a háború utáni erdélyi magyarság életét irodalmán keresztül teljesen megismerhetni vélik, nagyon csalatkoznak. Kisebbségi életünk ezernyi apró küzdelme, örömei, lelkesedései, sikerei és veszteségei csak részben fejeződtek ki Erdély mai irodalmában és akkor is az egyes írók egyéni látásán át nyertek irodalmi kifejezést. Az irodalom tehát nem abszolút tükre a kisebbségi életnek, bár az erdélyi írók munkáin keresztül számos vonatkozásban nyerünk abba betekintést. Az írók kulturális jelentőségének hangsúlyozásakor azonban nem szabad megfeledkeznünk más tényezőkről sem. Az erdélyi magyar kultúra névtelen hősei: papok, tanárok, tanítók és az olvasók sokezernyi tábora talán éppen olyan fontos fenntartója a kisebbségi életnek, mint az a néhány erdélyi író, akiknek neve ma már az egész magyarság köztudatában él.

Erdély írói, miként eddig, úgy ezután is a békés meggyőzés minden eszközével küzdenek az erdélyi magyarság szellemi életének fejlesztéséért és irodalmán keresztül annak megmaradásáért. A kultúrközeledés érdekében mindent elkövetnek és hiszik, hogy valaha a szellemi erők közelebb fogják hozni azokat a népeket, amelyeket ma a politikai és gazdasági érdekek elválasztanak, bár tudják, hogy a jövő a körülöttünk forrongó világ ma még ismeretlen erőiből fog megszületni.

JANCÓSÓ ELEMÉR